

ТВОРЧИСТЬ ТА КОГНІТИВНА АКТИВНІСТЬ ЛЮДИНИ

О.М.Рубанець

*доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

У статті розглядається когнітивна активність людини як вияв її цілісності, обґрунтовується необхідність переходу від розгляду когнітивного як адаптивного до розкриття його як джерела змін, що відбуваються в людині та зовнішньому світі. Творчість розкривається в онтологічному вимірі.

Ключові слова: когнітивна активність людини, творчість, цілісність, ідентифікація.

В умовах зростання кризових явищ суспільстві зростають вимоги, що висувуються до людини та її діяльності. Проблема активізації творчого потенціалу когнітивної сфери людини є важливою передумовою для розв'язання завдань включення людини в інноваційні процеси. Когнітивна сфера людини є об'єктом міждисциплінарних досліджень. Дослідження когнітивних процесів активно здійснюється в педагогіці. Активізація когнітивного потенціалу людини та його можливості розглядаються в медичній, психологічній, спортивній сферах. Когнітивне моделювання суб'єктного потенціалу організації входить в розробку теорії і практики управління. Незважаючи на велике практичне значення досліджень активізації когнітивної сфери людини, досі відсутня теоретична концептуалізація його методологічних засад.

Стрімкий розвиток когнітивних наук, який отримав назву революції, наприкінці ХХ ст. крім визначних здобутків, висунув велику кількість проблем методологічного характеру. Дослідження обробки інформації з позиції обчислювального підходу було пов'язане з комп'ютерною метафорою. Вважалося, що обчислювальна система може здійснювати такі самі дії, як і людина. Дослідження обробки інформації у нейронних мережах сприяло формуванню міждисциплінарного підходу про активність когнітивної системи як з позиції аналогії із вбудованим програмним забезпеченням, так і з точки зору розвитку нейропот моделі, архітектура якої постійно ускладнювалась. Когнітивізм як явище, з якого починається активна розробка проблематики когнітивного, продовжує і сьогодні існувати в якості напрямку когнітивної науки. Коннекціонізм, що спирається на мережі, також функціонує в якості діючого напрямку досліджень.

Виникнення тілесного підходу, що спирається на укоріненість інтелекту, його інкарнованість та інактивованість (Е.Роси, Ф.Варела, У.Матурана, М.Томпсон) відкриває повний погляд, в контексті якого когнітив-

не не може досліджуватися поза зв'язком когнітивних структур з тілом та мозком. Перехід до розгляду внутрішніх ментальних репрезентацій ставить питання взаємодії матеріального та ідеального Ф.Варели про нейронну синхронізацію 80-х рр. передбачає нерозривну єдність когнітивного акту з єдиним і специфічним з'єднанням клітин мозку. Прив'язаність когнітивного до внутрішнього ментального стану людини пов'язується з розглядом когнітивного як адаптивного до середовища, Людина перетворюється в когнітивного агента, який поряд з іншими когнітивними агентами знаходиться в єдиному ланцюгу еволюції. Проблематизація еволюційного підходу, зокрема, постановка питання про взаємодію нейроеволюції та когнітивної еволюції не розв'язує проблему когнітивної активності [4, 7]. Розкриття когнітивного з позицій вбудованого програмного забезпечення, інформаційна модель свідомості акцентують питання обробки інформації. Розкриття свідомості як вищого рівня такої обробки не відповідає на питання про породження нового в когнітивній сфері людини.

Відмова від обчислювального підходу та переходу до динамічного підходу. розробка синергетичного представлення активності людини з позиції самоорганізації і психологічного інтер'єру емерджентності. О.Князева робить важливий крок до розширення методологічного підґрунтя дослідження. Інформаційний підхід як основна методологія когнітивної науки (О.Баксанський, Е.Кучер) доповнюється в розробці когнітивних стратегій синергетики в психологічних дослідженнях системним та синергетичним підходами. Проте таке об'єднання, відкриваючи шлях до ієрархічності, не прогнозованості і непередбачуваності психологічного виміру когнітивного з загальною адаптивною інтерпретацією когнітивного. Адаптивність пов'язується з втратою суб'єктивності. Тілесна укоріненість когнітивного відкриває цілісність людини лише у вимірі тілесного горизонту свідомості. Концентрація уваги на когнітивній інформації, розгляд пізнавальної

активності людини з позиції когнітивних механізмів обробки інформації, підкреслюючи особливе адаптивне значення когнітивної інформації, не створюють методологічне підґрунтя для переходу в розгляді когнітивного в людині з позицій репрезентативності до горизонту інноваційності.

Розкриття когнітивного в міждисциплінарній традиції його розробки в сучасній науці потрібно, на наш погляд, підкреслювати неоднорічність визначень когнітивного та його недоліки, а масштабність цього явища, яке сьогодні активно досліджується багатьма науками. Продовження існування когнітивізму та коннекціонізму, які не зникли з появою «The Embodied Mind», і продукують сучасних дослідників на пошук нових ідей та синтезів свідчить, на нашу думку, про те, що сучасна поширена інтерпретація когнітивного з позицій комп'ютерної метафори є недосконалою. Когнітивне не можна витлумачувати лише як недосконале наближення до людського мислення. Поява когнітивних мереж та когнітивного радіо, в яких, власне, технічні об'єкти наділені властивостями здійснювати когнітивні функції і приймати рішення щодо власної конфігурації свідчить про те, що намаганням поставити якісь межі когнітивному покладено край.

Когнітивне в мережі пов'язує з прийняттям самою мережею її поточних мережевих умов, плануванням, прийняттям рішень. У зв'язку зі змінами мережа отримує здатність думати, навчатись і пам'ятати [5, 26]. Те, що цей аспект не привноситься зовні людиною, підкреслюється в асоціації дії мережі з біологічними явищами нервової системи, в яких акцент робиться на тих проявах, які не мають нічого спільного зі свідомістю людини: діяльність системи Махмуд порівнює з функціями дихання і серцевою діяльністю.

З позицій тілесного підходу когнітивне постає як характеристика певного класу систем (У.Матурана) на його основі встановлюються пізнавальні відношення у межах когнітивної області, яка стає областю ідентифікації системи. Світ розглядається як невіддільний від системи [7, 30]. Він не може бути відділений від структури когнітивних процесів [7, 139]. У цьому контексті когнітивне є те, що визначає самомодифікацію системи, причому визначає не репрезентативно, воно здійснює самомодифікацію системи.

Розкриття зв'язку когнітивної сфери людини з творчістю вимагає переходу до креативності свідомості. Розкриття творчості як інноваційного процесу його спрямованості на зміну буття вимагає по-новому поглянути на природу когнітивного. Ідея втілення, яка реалізується в тілесному підході (Ф.Варела, Е.Томпсон, Е.Рош) характеризує свідомість

та її залежність від інших видів досвіду у зв'язку з перевтіленнями системи.

Постановка проблеми когнітивної активності людини як вияву творчості відкриває новий вимір дії когнітивних пізнавальних здатностей, пов'язаний із створенням нового. Творчість не є іманентною традицій когнітивних досліджень. Так, Мурані зазначає, що, якщо жива система починає брати участь у взаємодіях, не приписаних і організацією, ця взаємодія залишається поза межами і когнітивної області [6, 6].

У творчості людина виходить за межі існуючого. Цей вихід розкривається як трансцендування. Постійне трансцендування є виявом творчості (Б.Новіков).

Основою трансцендування є глибини людського буття. Відповіді на те, чому людина на відміну від інших систем, де є когнітивна складова, що визначає ідентифікацію системи, постійно змінює межі своєї когнітивної області та області ідентичності, не має. Розкриття трансцендування як «поцейбічного» (Г.Табачковський) свідчить про те, що людина в своїй активності не переходить за межі онтологічного та феноменологічного, хоча і прагне до виходу за її межі. Природний інжиніринг, конструювання нового штучного середовища, прагнення створити «нову» природу як і постійне втручання в біологічні та генетичні основи буття (втручання, яке постійно розширюється) свідчить про безмежність творчих устремлінь людини.

Як це узгоджується з ідеєю мезокосму, (Г.Фоллмер) «ніші» в якій людина з її когнітивними здатностями існує? Визначення когнітивної області (cognitive domain) пов'язане з тим, що живі системи є когнітивними системами і життя є процес когніції [6, 8]. Когнітивне у цьому те, що змушує систему до ідентифікації.

З методологічної точки зору когнітивне тут зливається з об'єктом певної природи і розглядається в контексті біологічного пізнання. В основі розуміння когнітивного в соціальній психології та педагогіці знаходиться тілесний підхід та розкриття тілесного суб'єкту. В той же час широко використовується комп'ютерна метафора. Інформаційно-процесуальний підхід у соціальній психології передбачає розгляд когнітивних процесів переробки інформації на основі комп'ютеризації (В.Янчук)

Важливість відкриття когнітивної активності людини як вияву творчості полягає в тому, що це дозволяв ввести новий вимір цінності людини, розглянути цю цілісність відносно людського та суспільного буття. Сьогоднішні розробки когнітивної філософії як методології когнітивних наук не розкривають людину з точки зору когнітивного як могутнього джере-

ла її активності. Взаємодія людини з реальністю розкривається з точки зору розуміння «людського чинника» як системи пізнавальної, яка здійснює активну адаптацію до середовища [1, 98; 2, 83].

Онтологізація свідомості, надбудовування над свідомістю людини ще однієї свідомості як універсальної сили еволюції знімає напругу: розгляд когнітивного в людині як джерела нового (І.Бескова) виводиться тим самим в онтологічний вимір свідомості [3, 61]. Онтологічний вимір свідомості тут постає як вихід за межі людини, але не в суспільний розум (онтологія свідомості з позицій суспільного розуму в тлумаченні В.Тугаринова), а свідомість як універсальну силу еволюції.

На противагу еволюційному виміру введення в розгляд творчості переносить акцент на людину, її автентичність та дептичність. Когнітивне як джерело нового постає не як зумовлене еволюційним процесом, а як таке, що має висхідним пунктом саму людину. Цілісність людини, її укоріненість у буття постають як дійсне джерело когнітивної активності людини. Не прагнення до адаптації є рушійною силою людини і людства, а прагнення до нового та трансценденції з подальшим поглибленням виходу за онтологічні межі буття.

Необхідність філософської рефлексії когнітивної активності людини як вияву творчості зумовлена перетворенням людини як «зберігача» буття (М.Гайдеггер) у основну антропологічну і технократичну силу його зміни. Поява есхатологічного виміру сучасної технології (В.Лук'янець) є свідченням необхідності докорінних методологічних зрушень. Технічна комп'ютерна метафора та біологічний тілесний підхід до проблеми когнітивного є образами, які стримують появу нових уявлень про сучасну різноманітність природи когнітивного та значення когнітивного для людини та її активності (пізнавальної і практичної).

У проекті Стенфордського університету розкривається взаємозв'язок репрезентативності та інтенціональності. На відміну від вибудовування феноменологічного інтер'єру мислення на основі протиставлення його логіко-дедуктивній організації мислення та знання (Н.Абрамова), когнітивний підхід розкриває інтенціональність як спрямованість на об'єкти, що знаходяться ззовні за межами мислення (трансформації інтенціональної установки від Brentano до Husserl) в контексті й на підставі репрезентативності.

Традиція дослідження творчості розроблялася з позиції діяльнісного підходу, дослідження суб'єкт-об'єктної взаємодії. Суб'єкт-

об'єктна взаємодія не є адаптивною, вона ґрунтується на перетворенні об'єкта і самоперетворення суб'єкта, звідки впливає можливість його трансценденції. Введення когнітивного в еволюцію науково-теоретичного та когнітивно-світоглядного (І.Меркулов) в якості підґрунтя пізнавальної активності вводило механізми обробки когнітивної інформації. Інформаційний підхід підкреслює значення розгляду мислення та свідомості людини як інформаційних процесів. У цій моделі творення нового та самоперетворення того, хто його творить, немає концептуального філософського підґрунтя. Відсутність методології вивчення когнітивної активності цілісної людини є тим, що гальмує виділення й дослідження синкретичних синтетичних проявів когнітивного в його вищих, перетворювальних функціях, у яких воно змінює дійсність як віртуальну, так і реальну. Виклики міждисциплінарності при розробці проблеми когнітивної активності як проблеми творчості можуть бути задоволені з позиції системного підходу.

Когнітивна активність людини є проявом її цілісності. Перехід від обчислюваного підходу до динамічного в психологічних дослідженнях когнітивної активності з позицій синергетики відкрив зв'язок з явищами, що перебувають за межами свідомості. Погляд на свідомість як вищий рівень обробки інформації не враховує багатовимірність когнітивної будови людини. Спроба подолати декартів дуалізм, який відривав мислення як чистий акт, cogito від інших проявів когнітивного в людині стала основою появи багатьох розв'язків – функціоналізму в розгляді свідомості (С.Серль), гетерофеноменології (Д.Деннет), втілення (Ф.Варела, У.Матурана, Е.Рош). Рух до більш повного відтворення когнітивної активності людини відбувався також із позицій, що знаходилися за межами головних ідей та основних напрямів когнітивної науки.

Введення у розгляд перцептуального досвіду свідомості, перехід від дослідження мислення як дедуктивно організованого логічного процесу до розкриття феноменологічного інтер'єру мислення (Н.Абрамова, Н.Автономова) свідчив про зростання прагнень до розгляду цілісності когнітивних проявів людини. Модернізація теорії пізнання як перехід від розгляду суб'єкта до розгляду пізнання живої людини, розкриття пізнання як синтезу когнітивних практик (Н.Колосова) показує те, що перехід до когнітивної активності цілісної людини є назрілим. Суб'єкт як абстрактна форма змінюваності (Н.Порус) не розкриває людини. Це лише абстрактний вираз діяльності з точки зору джерела активності.

Автопоезис, когнітивне як вияв само-модифікації системи відкриває певний клас систем (У.Матурана), для яких когнітивне визначає їхнє життя як пізнання, а пізнання як життя. Когнітивна активність як вияв творчості вимагає розгляду людини як джерела нового, трансценденції, постійного прагнення до змін та їх здійснення. Цей вимір не можна розкрити тільки в розгляді свідомості до тіла, чи тіла в інтер'єрі свідомості. Оскільки творчість є виявом людини, то не можна заперечувати, що когнітивна активність може існувати й існує в іншому режимі, ніж режим адаптації.

У зв'язку з розглядом когнітивної активності людини як виявом творчості ідентичність людини постає не як її тотожність, а як процес

ідентифікації, в якому людина відкриває себе світу через творчість. Але при цьому вона перестає бути лише виявом незмінного людського буття. Найглибші основи буття, до яких весь час звертається людина в процесі творчості саме завдяки творчості стають невичерпними. Людина знову і знову звертається до них, відкриваючи буття через вихід за власні межі. Когнітивна складова в людині – тут не тільки її когнітивний потенціал, як щось суб'єктивне та як можливість її самореалізації. Когнітивне як джерело само-модифікації в творчості й через неї стає виявом найглибших проявів життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баксанский О.Е., Кучер Е.Н.* Когнитивные науки: от познания к действию. – М.: Ком Книга, 2005. – 184 с.
2. *Баксанский О.Е., Кучер Е.Н.* Нейролингвистическое программирование как практическая область когнитивных наук // Вопросы философии. – 2005. – № 5. – С. 82-100.
3. *Бескова И.А.* Эволюция и сознание (Когнитивно-символический анализ). – М: ИФРАН, 2001. – 268 с.
4. *Меркулов И.П.* Введение: формирование когнитивных представлений в эпистемологии // Эволюция. Мышление. Сознание. (Когнитивный поход и эпистемология). – М.: Канон, 2004. – С. 3-34.
5. *Cognitive networks: towards self-aware networks.* – Ed. by Qusay H.Mahmoud.: Wiley-Interscience, 2007. – 368 p.
6. *Maturana H.* Neurophysiology of cognition // In Cognition: a Multiple View. – Spartan Bods, New York, 1970. – P. 3-23.
7. *Varela F.J., Thomson E., Rosch E.* The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience. – Cambridge, MA: MIT Press, 1993. – 229 p.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2009 р.

